

מאמר ח

קידוש הארץ בידי שבי הגולה

הקדמה

כאשר יהושע בן נון נכנס לארץ ישראל, הוא קידש את הארץ לעניין המצוות התלויות בה. הרמב"ם אומר שקדושה זו בטלה כאשר בני ישראל הוגלו, ושלאחר מכן עזרא קידש שוב את הארץ, וקדושה שנייה זו לא תתבטל לעולם. במאמר זה נדון בכמה שאלות בעניין קידוש הארץ:

א. מדוע קדושת יהושע (קדושה ראשונה) בטלה, ואילו קדושת עזרא (קדושה שנייה) לא בטלה?

ב. מדוע עזרא קידש את הארץ לעניין מצוותיה, ולא זרובבל?

ג. מהן ההשלכות ההלכתיות של קידוש הארץ?

הנושא הנדון במאמר זה הוא רחב מאוד, ובירור מקיף שלו היה יכול להשתרע על פני כמה ספרים, אולם מגמתנו היא שהדברים יהיו ברורים ותמציתיים, ולכן נאלצנו להסתפק בדיון קצר ותמציתי.¹ מסיבה זו לא עסקנו בשאלת גבולות הארץ שקידשו שבי הגולה, לפי השיטות השונות. יהי רצון שנזכה לדון בעניין זה בהרחבה בהזדמנות אחרת.

קידוש הארץ בידי עזרא

כתב הרמב"ם:

ולמה אני אומר במקדש וירושלים קדושה ראשונה קידשה לעתיד לבוא, ובקדושת שאר ארץ ישראל לעניין שביעית ומעשרות וכיוצא בהן לא

רנח. אמנם הדברים נכונים גם לגבי כל שאר המאמרים שבספר, אולם הם נכונים ביתר שאת לגבי מאמר זה, שהנושא שלו הוא רחב מני ים.

קידשה לעתיד לבוא? לפי שקדושת המקדש וירושלים מפני השכינה, ושכינה אינה בטלה, והרי הוא אומר: "והשמותי את מקדשיכם", ואמרו חכמים: אף על פי ששוממין - בקדושתן הן עומדים. אבל חיוב הארץ בשביעית ובמעשרות אינו אלא מפני שהוא כיבוש רבים, וכיון שנלקחה הארץ מידיהם בטל הכיבוש ונפטרה מן התורה ממעשרות ומשביעית, שהרי אינה מן ארץ ישראל, וכיון שעלה עזרא וקידשה, לא קידשה בכיבוש אלא בחזקה שהחזיקו בה, ולפיכך כל מקום שהחזיקו בו עולי בבל ונתקדש בקדושת עזרא השנייה, הוא מקודש היום, ואף על פי שנלקח הארץ ממנו, וחייב בשביעית ובמעשרות על הדרך שביארנו בהלכות תרומה.^{רנ}

והקשה הכסף משנה שם:

איני יודע מה כוח חזקה גדול מכוח כיבוש, ולמה לא נאמר בחזקה גם כן משנלקחה הארץ מידנו בטלה חזקה? ותו, בראשונה שנתקדשה בכיבוש - וכי לא היה שם חזקה? אטו מי עדיפא חזקה בלא כיבוש מחזקה עם כיבוש? וצריך לעיין.

הכסף משנה שואל שתי שאלות על הרמב"ם:

- א. מדוע כוחה של חזקה גדול מכוחו של כיבוש?
- ב. מדוע הארץ לא נתקדשה בקדושה ראשונה על ידי החזקה שהחזיקו בארץ לאחר הכיבוש?

כיוצא בזה כתב הרמב"ם בהלכה נוספת, וחילק בין קדושה ראשונה (כיבוש יהושע), לקדושה שניה (קידוש עזרא):

כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה, כיון שגלו בטלה קדושתן, שקדושה ראשונה לפי שהייתה מפני הכיבוש בלבד, קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ, קידשוה קדושה שנייה העומדת לעולם - לשעתה ולעתיד לבוא.^{רס}

רנ. הלכות בית הבחירה פ"ו הט"ז.

רס. הלכות תרומות פ"א ה"ה.

מדברי הרמב"ם עולה, שיש הבדל בין קידוש הארץ על ידי יהושע, לבין קידוש הארץ על ידי עזרא. יהושע קידש את הארץ על ידי כיבוש, ולכן כאשר סנחריב ונבוכדנצר כבשו את הארץ והוציאו אותה מידי ישראל, התבטלה הקדושה ובטל חיוב תרומות ומעשרות. לעומת זאת קידוש הארץ בידי עזרא נעשה בחזקה, ולכן קדושה זו עומדת לעולם, גם לאחר שהארץ נלקחה מאתנו.

ובמקום אחר כתב הרמב"ם:

התרומה בזמן הזה, ואפילו במקום שהחזיקו עולי בבל, ואפילו בימי עזרא, אינה מן התורה, אלא מדבריהן, שאין לך תרומה של תורה אלא בארץ ישראל בלבד, ובזמן שכל ישראל שם, שנאמר: "כי תבואו" - ביאת כולכם כשהיו בירושה ראשונה, וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית, לא כשהיו בירושה שנייה שהייתה בימי עזרא שהייתה ביאת מקצתן ולפיכך לא חייבה אותן מן התורה.^{רסא}

דברי הרמב"ם מעוררים כמה שאלות:

- א. כיצד כיבוש הארץ בידי יהושע הביא לקידושה?
- ב. מהי החזקה שעזרא קידש בה את הארץ?
- ג. מדוע קידוש הארץ נעשה בידי עזרא, ולא בידי העולים הראשונים שבאו לפני עזרא, כגון זרובבל?
- ד. מדוע יש הבדל בין קידוש הארץ בכיבוש לקידוש הארץ בחזקה?
- ה. כיצד ייתכן שמצד אחד הרמב"ם פוסק שקדושה שנייה חלה לעולם, ומצד שני הוא פוסק שחיוב תרומות ומעשרות בימי בית שני היה רק מדרבנן?

שיטת הרדב"ז

הרדב"ז שואל מדוע יש הבדל בין קדושה ראשונה שבטלה לבין קדושה שנייה שקדושה גם לעתיד לבוא:

רסא. הלכות תרומות פ"א הכ"ו.

ואם תאמר: כיון שנתקדשה - קדושה שבה להיכן הלכה? ורבנו כתב לפי שהייתה מפני הכיבוש בלבד, קידשה לשעתה ולא לעתיד לבוא. ונראה לדעתו לפי שלא קידשוה בפה, אלא בימי עזרא קידשוה בפה.^{רסב}

כדי שהקדושה תחול לעולם, יש להקדיש את הארץ בפה. יהושע קידש את הארץ רק בכיבוש, ואילו עזרא קידש את הארץ באמירה בפה, ולכן רק הקדושה השנייה קיימת לעולם. ממשיך הרדב"ז ושואל:

ועדיין יש לשאול: ולמה לא קידשה יהושע בפה ותהיה קדושתה לעולם? ויש לומר שיודע היה שעתידה ליחרב, ואם יקדשה קדושת עולם, לא תהיה תקנה לעניים בשביעית. ומזה הטעם הניחו מקצת מקומות בלא קדושה בימי עזרא.

יהושע לא רצה לקדש את הארץ לעולם, משום שהוא ידע שהארץ עתידה להיחרב, והוא לא רצה ששביעית תנהג בזמן החורבן, כדי שתהיה אז תקנה לעניים, שיוכלו לקבל מתנות עניים, (פירות שביעית הם הפקר, ואין בהם חיוב מתנות עניים). אם יהושע היה מקדש את הארץ בפה והקדושה הייתה נשארת לעולם, לא היו העניים יכולים לקבל מתנות עניים בשנת השמיטה, גם בזמן החורבן.

בהמשך דבריו מסביר הרדב"ז את דברי הרמב"ם, שלמרות שקדושת עזרא חלה לעולם, הפרשת תרומות ומעשרות אינה נוהגת אלא מדרבנן:

ואיכא למידק הכא, דעולי בבל קידשוה לשעתה ולעתיד לבוא, ואם כן תרומות ומעשרות נהגו בבית שני מן התורה. ורבנו כתב בסוף הפרק שלא נהגו אלא מדרבנן דבעינן ביאת כולכם, ובימי עזרא לא עלו כולם.

וראיתי מי שכתב דלא הועילה קדושת עזרא, כיון שלא באו כולם למפרע, אלא מדבריהם. אבל כל ימי הבית עשו הכול כדן תורה תרומות ומעשרות שמיטין ומנו יובלות, כי היו מצפין תמיד בביאתן.^{רסג} אבל אחר

רסב. רדב"ז הלכות תרומות פ"א ה"ה.

רסג. עיין בספר "תורת הארץ" מאת הגאון רבי משה קלירס, רבה של טבריה (חלק ב', פרק א'),

החורבן נתייאשו מביאתם, ונשאר חיובם מדבריהם לבד בזמן הזה. זהו דעת הרמב"ם ז"ל עד כאן לשונו.

ואין זה נכון כלל, כיון דבעינן ביאת כולם ולא באו, איך אפשר שיהיו נוהגין בתרומות ומעשרות מן התורה? ומי יאמין שיתחלף בהם בין קודם ייאוש לאחר ייאוש, והלא כבר נתייאשו מעשרת השבטים שלא נודע מקומם, ואיך יהיו נוהגים מן התורה? והנכון בזה שהועילה קדושת עזרא לכל הדברים שלא היו תלויים בביאת כולם, כגון שמיטין ויובלות ובתי ערי חומה וביכורים וקדושת ירושלים והמקדש. אבל תרומות ומעשרות וחלה דבעינן ביאת כולכם, אף בימי עזרא לא נהגו אלא מדבריהם.

הרדב"ז מביא הסבר ששבי הגולה נהגו בכל המצוות מדאורייתא, משום שהם קיוו שכל ישראל יחזרו לארץ במהלך השנים, אך לאחר שחרב בית המקדש והתברר שרק מעטים עלו לארץ ישראל, התברר למפרע שהפרשת תרומות ומעשרות בימי בית שני הייתה רק מדרבנן. הרדב"ז דוחה הסבר זה, משום שכיון שצריך שיבואו כולם, אין זה מסתבר כלל לנהוג מצוות התלויות בארץ מן התורה רק משום שייתכן שבעתיד יבואו כולם, שכן כל עוד לא באו כולם - אין חיוב המצוות מן התורה, ועוד, ששבי הגולה ידעו שבני עשרת השבטים כבר אינם ידועים, ואין סיכוי שיעלו, ואם כן היה ברור מלכתחילה שלא יבואו כולם.

הרדב"ז מסביר שיש מצוות שבהם קדושת הארץ אינה מספיקה, אלא צריך גם את התנאי של "ביאת כולכם", דהיינו שרוב ישראל ישבו בארץ ישראל. מה שכתב הרמב"ם שקדושת עזרא חלה לעולם, היינו שהמצוות התלויות

שהוכיח שהרמב"ם סובר שכדי להתחייב מדאורייתא במצוות התלויות בקידוש הארץ, צריך שכבר בהתחלה יעלו כל ישראל או רובם: "מדברי הרמב"ם האלו משמע דבעינן דווקא שיבואו כולם בתחילה בעת הירושה ואז יתחייבו מן התורה. אבל אם בשעת הירושה לא באו כולם, אף דיבואו אחר כך כולם, לא יתחייבו מהתורה, דאם לא כן למה צריך לצייר ביאת כולכם כשהיו בירושה ראשונה, ובפרט לכתוב עוד וכמו שהן עתידין לחזור בירושה שלישית, וכי הלכתא למשיחא אצטריך לאשמעינן. ועל כורחך דכוונתו לבאר דרק באופן זה הוי ביאת כולם כשיבואו כולם בשעת הירושה, כמו שהיה בירושה ראשונה וכמו שיהיה בירושה שלישית, אז מתחייבים מהתורה. אבל אם לא יבואו כולם בשעת הירושה, אף שאחר כך יבואו כולם, לא מיקרי ביאת כולם ולא יתחייבו מהתורה". עיין לעיל במאמר ג' שהבאנו את דברי הפני יהושע בדברים שמשלימים לכאן.

רק בקדושת הארץ (שמיטה, יובל, בתי ערי חומה, ביכורים, קדושת ירושלים והמקדש), נהגו מן התורה בתקופת בית שני אך ישנן כמה מצוות, כגון הפרשת תרומות ומעשרות, התלויות לא רק בקדושת הארץ, אלא גם ב"ביאת כולכם", ומכיוון שרוב ישראל לא עלו מבבל, אי אפשר היה שמצוות אלו ינהגו מדאורייתא, ועליהן אמר הרמב"ם שחיובן היה רק מדרבנן. (יש לעיין עוד בדברי הרדב"ז מדוע לא החשיב את שמיטה ויובל יחד עם תרומות ומעשרות שלא נהגו בימי בית שני משום שצריך "רוב יושביה עליה").

הסבר הדבר אברהם

רבה של קובנא, הגאון רבי אברהם דב שפירא זצ"ל, דן גם הוא בשאלות ששאלנו על הרמב"ם. תחילה הוא הביא את דברי התוספות יום טוב שהסביר את דברי הרמב"ם:

ונראה לי לתרץ דסבירא ליה דכיבוש נוכרים אתא ומבטל כיבוש ישראל, מה שאין כן בחזקה שהחזיקו מיד מלך פרס שנתן להם רישיון להחזיק בה, לא אתא כיבוש ומבטל לחזקה שהייתה מדעת הנותן. ואין להשיב מנתנת ה' יתברך שנתנה לישראל בראשונה, שיש להשיב שכמו שה' יתברך נתן לישראל הארץ, כך ניבאו נביאיו שיעלו המחריבים וייטלו מהם. וכן ניבאו על כורש מלך פרס שיחזירה. אבל על לקחת האומה הזאת מידינו, לא מצינו בה נבואה בפירוש, ולפיכך שלא כדין נטלה מידינו. ואין קרקע נגזלת.^{רסד}

לפי התוספות יום טוב כיבוש מבטל כיבוש אך כיבוש איננו מבטל חזקה. קדושה ראשונה הייתה מחמת שיהושע כבש את הארץ, ולכן כאשר סנחריב או נבוכדנצר כבשו את הארץ, הם הפקיעו את הקדושה שנוצרה על ידי כיבוש. אולם בימי עזרא, הארץ ניתנה לבני ישראל מרצון, ושבי הגולה לא נזקקו לכבוש את הארץ. משום כך כאשר הרומאים כבשו את הארץ, הכיבוש שלהם לא היה יכול להפקיע את הקדושה שנוצרה על ידי חזקה. בסוף דבריו הוסיף

רסד. תוספות יום טוב עדויות פ"ח מ"ו.

שקרקה אינה נגזלת, וממילא קרקה שניתנה לבני ישראל אינה יכולה להילקח מהם, ומשום כך כיבוש הארץ לאחר שיבת ציון אינו מפקיע את קדושת הארץ.

וכתב על כך הדבר אברהם:

אבל דבריו ז"ל מרפסן איגרי מתחילתן לסופן. מאי מהני מה שמלך פרס נתן להם רישיון והייתה חזקה מדעת הנותן, מכל מקום הרי כורש מלך פרס גופיה לא קנה את הארץ אלא בכיבוש, ולא היה לו בה זכות אלא עד שיתבטל הכיבוש, ואם כן מי עדיפי ישראל דאתו מחמתו לקנות בשביל רישיונו יותר ממה שהיה לו בה? אתמהה...

ותו, אטו לא מהני כיבוש להוציא מיד הבא מכוח חזקה גמורה? והרי גם עבד גמור שקנאו ישראל כדון, נקנה בכיבוש, כמבואר בסוגיין דגיטין, ולהרבה ראשונים ישראל גופיה נמי נקנה בכיבוש...

ומאי דמסיק דקרקה אינה נגזלת אינו עניין לכאן, דזהו רק בגזלן דעלמא, אבל בכיבוש מלחמה, קרקה נמי נגזלת ונקנית, דעמון ומואב טיהרו בסיחון.¹⁸

הדבר אברהם שואל שלוש שאלות על התוספות יום טוב:

א. מדוע התוספות יום טוב אומר שקדושה שנייה חלה לעולם משום שהיא לא חלה מכוח כיבוש אלא מכוח חזקה ומכוח הרישיון שנתן כורש? והרי כורש קנה את הארץ בכיבוש מלחמה, ואם כן, כשם שיהושע קידש את הארץ בכיבוש, גם קדושת עזרא חלה על ידי פעולה של כיבוש. אמנם הכיבוש לא נעשה בידי שבי הגולה, אבל עצם המציאות ששבי הגולה חזרו לארץ ישראל וקידשו אותה התאפשרה רק כתוצאה מפעולת הכיבוש של כורש.

ב. כיבוש מועיל להוציא מידי חזקה גמורה (כמו שעבד נקנה בכיבוש), ואם כן כיבוש יהושע אמור ליצור קניין גמור, ולא אמור להיות הבדל בין קידוש הארץ בידי יהושע לקידוש הארץ בידי עזרא.

רסה. דבר אברהם סימן י'.

ג. הדין שקרקע אינה נגזלת אינו שייך לדיני מלחמה. כאשר יחיד גוזל קרקע של חברו או אומרים שקרקע אינה נגזלת. אולם כאשר עם כובש חבל ארץ במלחמה מידי עם אחר, הוא קונה את הקרקע, כפי שלימדונו חז"ל שלאחר שסיחון מלך חשבון כבש חבלי ארץ מעמון וממואב, היה מותר לבני ישראל לכבוש את חבלי הארץ הללו מסיחון, משום שהם נחשבו קנויים לסיחון וכבר לא היו שייכים לעמון ולמואב.

אולם בהמשך דבריו, הדבר אברהם מיישב במקצת את שיטת התוספות יום טוב:

הן אמנם שדבריו האחרונים כשהם לעצמם בנוגע לקרקע אינה נגזלת, יש לקיים על פי מה שביארנו... דרוב הראשונים סברי דנוכרי מישראל אין לו כיבוש לקנות, ונשאר רק בתור גזלן, ואין קרקע נגזלת ולא מהני בה ייאוש... והא דנפקה קדושה הראשונה משום כיבוש הנוכרי, אין זה משום שקנו מידינו בכיבוש, שאין נוכרי קונה מישראל בכיבוש, אלא משום שפסק כוח הכיבוש שלנו, שאין כוח הכיבוש נמשך אלא כל זמן שהוא ביד הכובש, ומשניטלה מידו פסקה זכותו... אבל ליישב דברי הרמב"ם כמו שרצה התוספות יום טוב, אין זה מועיל כמו שנתבאר, דמכל מקום מאי מהניא חזקה שנעשית ברישיון כורש - הרי כורש גופיה לא הייתה לו אלא זכות כובשים, ופקעה מאחר שנלקחה הארץ מידינו.

אפשר להסביר שכיבוש הארץ בידי הרומאים לא הפקיע את קדושת הארץ משום שכיבוש נוכרי אינו יכול להפקיע את זכויות היהודים בארץ ישראל. אם כן, מדוע הכיבוש הפקיע את הקדושה הראשונה? מסביר הדבר אברהם: לא בגלל שהבעלות של עם ישראל פקעה על ידי כיבוש הנוכרים, אלא בגלל שפעולת הכיבוש פסקה, וקידוש הארץ על ידי יהושע תלוי בכיבוש, ומעת שפקע הכיבוש, פקע גם הקידוש.

אולם ההסבר שהציע הדבר אברהם אינו מסביר את דברי הרמב"ם, שתלה את ההבדל בין קדושה ראשונה לקדושה שנייה ברישיון שנתן כורש לבני ישראל,

שהרי גם כורש כבש את ארץ ישראל, ואם כן גם קידוש הארץ בידי עזרא תלוי לכאורה בכיבוש. לכן הדבר אברהם מציע הסבר אחר:

ולפי עניות דעתי נראה דקושטא דמילתא היא דאין שום חילוק לעניין קדושה בין כיבוש לחזקה, ובקדושת עזרא לא נתקדשה כלל מכוח חזקה, אלא כמו שכתב הרדב"ז בביאורו לרמב"ם שבימי עזרא קידשוה בפה, ולכן הקדושה קיימת ואינה בטלה. ולפי שדברי הרדב"ז צריכים תוספת ביאור, עלינו להאריך קצת בזה...

כיון דקדושת יהושע הייתה שלא בפה, למה קידשה עזרא בפה? איזה צורך היה בקדושת פה?

וכן למה חשש יהושע בשביל שעתידה להיחרב ועזרא לא חשש לזה? וכי תימא דיהושע הוה ידע ועזרא לא ידע, זהו דוחק, שאם נתגלה סוד ה' ליהושע, למה לא נתגלה לעזרא? [הערת העורך: לפי הדעה שעזרא לא היה נביא קושיה זו בטלה, עיין במאמר הקודם].

ותו דשפתי הרמב"ם ברור מיללו בפרק ו' מהלכות בית הבחירה שקידשה בחזקה, ואם הייתה הקדושה בפה - חזקה זו למה?

וכן גם לא מצינו קדושה בפה אלא בעיר ועזרות... אבל בכל ארץ ישראל לעניין שביעית ומעשרות לא מצינו.

הדבר אברהם שואל ארבע שאלות על דברי הרדב"ז:

- א. מה ראה עזרא לקדש את הארץ בפה, לאחר שיהושע לא קידש אותה בפה?
- ב. מדוע יהושע לא רצה לקדש את הארץ בפה, כך שהקדושה תחול לעולם, כדי לעזור לעניים, ואילו עזרא קידש את הארץ בפה? הרי ברור שכשם שיהושע ידע שהארץ עתידה להיחרב והעניים יזדקקו למתנות עניים בשביעית, גם עזרא ידע זאת.
- ג. הרמב"ם כתב במפורש שעזרא קידש את הארץ בחזקה. אם כן, כיצד

קבע הרדב"ז שהכוונה לקידוש בפה? ואם אכן היה קידוש בפה, מה עניין הקידוש בחזקה?

ד. לא מצאנו שאפשר לקדש את ארץ ישראל בפה.

הדבר אברהם עונה על כל השאלות הללו, על פי יסוד שהוא מחדש. אך תחילה הוא מוכיח שהרמב"ם סובר שיחיד שכבש חבל ארץ בארץ ישראל - כיבושו נחשב כיבוש יחיד (בניגוד לשיטת התוספות, הסוברים שכיבוש יחיד בארץ ישראל נחשב כיבוש רבים):

על כל פנים נתברר לך דעת הרמב"ם כרש"י, דיחיד שכבש שלא על פי רוב ישראל אפילו בארץ ישראל גופה - לאו שמיה כיבוש ואינו קדוש. ואם כן, בעולי בבל שלא היה בהם רוב ישראל, היה נידון רק ככיבוש יחיד, ולא הייתה קדושה בכיבוש לחוד, ובעל כרחנו צריך לומר שקידושה עזרא בעל פה, וקידוש בעל פה מהני גם בכהאי גוונא, דכיבוש יחיד אינו חיסרון אלא בעניין הכיבוש, רוצה לומר דלא מיקרי כיבוש ואינו מקדש מצד עצמו. אבל אם קידושה בעל פה - קדושה, ומכל שכן שהיה שובם מבבל על פי ה' ביד נביאיו. וכל זה אינו אלא בקדושת עזרא, אבל בכיבוש יהושע שהיה כיבוש רבים, הרי נתקדשה מצד הכיבוש גופיה, דכיון שנכבשה הארץ לפניהם, ממילא אתיא קדושת הארץ מעצמה, דקרינן ביה "ארצכם", ולא הוצרכו כלל לקדשה בעל פה.

הדבר אברהם מחדש שאין כוונת הרמב"ם לומר שקדושה על ידי חזקה מועילה יותר מקדושה על ידי כיבוש. ההיפך הוא הנכון. כאשר יהושע כבש את הארץ, היה זה כיבוש רבים, והארץ הייתה שייכת לכל ישראל. קדושה זו, שנעשתה בכיבוש - חלה מאליה, ולא היה צריך שום פעולה אחרת של קידוש, כגון קידוש בפה. לעומת זאת כאשר עזרא קידש את הארץ, הכיבוש היה כיבוש של יחידים, משום שרוב ישראל לא עלו מבבל. ממילא, הקדושה לא חלה מאליה, והיה צריך לעשות פעולת קידוש נוספת, ולקדש את הארץ בפה. בהמשך דבריו מוכיח הדבר אברהם שקידוש הארץ בפה נחשב קידוש. אם כן, ניתן לענות על כל השאלות שהדבר אברהם שאל על הרדב"ז:

- א.** מה ראה עזרא לקדש את הארץ בפה, לאחר שיהושע לא קידש אותה בפה? תשובה: לעזרא לא הייתה ברירה אלא לקדש את הארץ בפה, משום שכיבוש הארץ בידי שבי הגולה היה כיבוש יחיד, וקדושת הארץ לא חלה מאליה בשעת הכיבוש.
- ב.** מדוע יהושע לא רצה לקדש את הארץ בפה, כך שהקדושה תחול לעולם, כדי לעזור לעניים, ואילו עזרא קידש את הארץ בפה? תשובה: יהושע לא היה צריך כלל לקדש את הארץ בפה, כיוון שקדושת הארץ חלה מאליה על ידי הכיבוש.
- ג.** הרמב"ם כתב במפורש שעזרא קידש את הארץ בחזקה. אם כן, כיצד קבע הרדב"ז שהכוונה לקידוש בפה? תשובה: כוונת הרמב"ם במה שכתב שההקדשה נעשתה בחזקה היא שההקדשה נעשתה בפה, משום שלא הייתה אז דרך אחרת לקדש את הארץ.
- ד.** לא מצאנו שאפשר לקדש את ארץ ישראל בפה. תשובה: הדבר אברהם מוכיח בהמשך דבריו שאפשר לקדש את הארץ בפה.

שיטת מרן הרב שאול ישראלי זצ"ל

מו"ר הרב שאול ישראלי זצ"ל, ראש ישיבת מרכז הרב, דן בספרו "ארץ חמדה" בעניין הקידוש שקידש עזרא את הארץ, והוא שואל כמה מהשאלות ששאלנו לעיל:

והגרש"ד כהנא זצ"ל פירש שהוא [הקידוש בחזקה בימי עזרא], מגדר חזקה של אכילת פירות. ואף על פי שלעניין קניין אין חזקה זו מספיקה, לעניין חלות הקדושה מספיק בזה.

אבל לפי זה תמוה מאוד, שאם כן משום מה לא נתקדשה הארץ בשש השנים שקדמו לעליית עזרא וסיעתו, שכבר הוקם המקדש וישבו ישראל בעריהם?

גם אינו מובן לפי זה מה שאמרו בגמרא "הרבה כרכים לא כבשום עולי

בבל כדי שיסמכו עליהם עניים בשביעית שיקבלו מתנותיהם". הרי שגרו שם ישראל שהפרישו מתנות, ואם עצם החזקה בקרקע פעלה קדושה, למה ואיך לא נתקדשו מקומות אלה, כיון שגרו שם מישראל? ואם נאמר שהולכים בזה אחר רוב יושבי המקום, וכל מקום שרבו שם נוכרים הרי זה כאילו לא החזיקו בו, עדיין לא ברור מה הם גבולות כל מקום לקבוע בו את הרוב. האם לפי כל עיר ועיר וכפר וכפר, או שהולכים לפי המחוז או לפי השבט, והרי לא נתבאר על כך בשום מקום כלל.

וכן יש לשמוע מהתוספות שהיה בבית שני איזה שהוא מעשה הקדשה של הארץ, שתלו את עניין חלות הקדושה לפי דעת המקדישים ורצונם. וזה לא שייך אלא אם נעשתה פעולת הקדשה, אבל לא אם הקדושה חלה ממילא במה שהחזיקו במקום ישראל. וכן נראה גם לשון הרמב"ם שכתב "כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדש קדושה ראשונה וכו', כיון שעלו בני הגולה והחזיקו וכו' קידשוה". שינוי הלשון שנקט בראשונה "נתקדש" ובשנייה "קידשוה" מראה בעליל שבבית שני היה איזה שהוא מעשה הקדשה.^{רס}

לאחר דחיית שיטת הגרש"ד כהנא שהחזקה של עזרא נעשתה על ידי אכילת פירות (שהרי מן הסתם שבי הגולה אכלו פירות כבר משבאו לארץ, ואם כן מדוע לא חלה החזקה עוד לפני עליית עזרא),^{רס} מסביר הרב ישראל שיעזרא קידש את הארץ במעשה מסוים, אלא שהוא שואל מהו המעשה שעזרא קידש בו את הארץ. וממשיך הרב ישראל:

לזאת נראה שגם לפי הכסף משנה היה מעשה הקדשה, אלא שמעשה זה היה בערי החומה, שהם הנחשבים כמחנה ישראל, והכפרים והערים שבסביבה משתייכים עליהם, כי שם מקום מושב בית הדין ואולי גם מקום השלטון... וזה היה בבית שני כמו גם בבית ראשון. ובמעשה זה

רסו. ארץ חמדה, ספר א', שער גו.

רסז. לולי דבריו של מו"ר אולי היה אפשר לומר שהגרש"ד סבר שהחזקה נעשית באכילת פירות שנטעו שבי הגולה בארץ ישראל במשך שלוש שנים, ובשלוש השנים הראשונות הפירות לא היו ראויים לאכילה משום שהם היו פירות ערלה. לצערי אין בידי את מאמרו של הגרש"ד, אך ייתכן גם לומר שהוא סבר שהארץ באמת התקדשה לפני עליית עזרא. להלן נראה שיש באמת הסוברים כך.

של הקדשת עיר החומה חלה קדושת ארץ ישראל על כל השטח בתחום העיר. ולפי זה, גם בבית ראשון לא עצם הכיבוש קידש רק מה שקידשו ערי החומה כתוצאה מהכיבוש.

הבאנו לעיל את שאלת הכסף משנה על הרמב"ם, שלכאורה גם בבית ראשון היה מעשה של חזקה. מעשה זה של חזקה היה על ידי קידוש ערי החומה, הנחשבים מחנה ישראל. קידוש ערי החומה מקדש את הארץ כולה, משום שהכפרים והערים שמסביב לעיר החומה נגררים אחריה.

אלא שגם בימי יהושע וגם בימי עזרא קידשו את ערי החומה. לפיכך צריך להסביר: מדוע יש הבדל בין הקידוש הראשון לקידוש השני? ממשיך הרב ישראלי בדבריו:

ומתורץ מזה מה שהערנו בדעת הכסף משנה בתוכן קדושת החזקה. כי באמת גם לדעתו היה מעשה הקדשה בנוסף לחזקה, ועל כן במקום שלא הוקדשה עיר החומה לא נתקדש, למרות שישבו שם ישראל והחזיקו בו. וכן מובן למה לא חלה קדושת ארץ ישראל טרם עליית עזרא, כי רק אז נעשה מעשה הקידוש.

אלא שהוקשה לו לכסף משנה, שמאחר שקדושה שנעשתה במקום שהחזיקו אינה בטלה לעולם, משום מה בטלה קדושה ראשונה עם ביטול הכיבוש, שהרי מכל מקום גם אז החזיקו במקום, והייתה זו קדושה במה שהחזיקו בו. ואם כן, מה בכך שהכיבוש בטל, קדושת חזקה אין בדין שתבטל.

עד שעזרא עלה מבבל, לא קידשו את ערי החומה, ומשום כך זרובבל ושאר העולים עמו לא קידשו את הארץ. ייתכן שהסיבה לכך היא שקידוש ערי החומה היה עלול לעורר תגובה לא רצויה של השלטון הפרסי, בשל הרגישות הגבוהה של השלטונות לבניית ערים מבוצרות, וכפי שידוע, שצרי יהודה הלשינו על בוני חומות ירושלים, שהם מתכוונים למרוד. לפיכך עד עלייתו של עזרא, שהיה בעל סמכויות שלטוניות, נמנעו שבי הגולה מלקדש את ערי החומה.

מעתה מובנת שאלתו של הכסף משנה: כיון שגם יהושע וגם עזרא קידשו את ערי החומה, מדוע הקדושה הראשונה בטלה ואילו הקדושה השנייה לא בטלה? הרב ישראלי מסביר את ההבדל בין שני הקידושים:

אולם פשטות דברי הרמב"ם נראה שמסתמך על הדעה שנאמרה בירושלמי, שמכוח "והטיבך"^{יסט} נתחדש הדין שבית שני אינו צריך לתנאי כיבוש כלל, וחידוש הקדושה יכול להיות גם על ידי חזקה לחוד. ועל כן מובן ההבדל שבין בית ראשון לבית שני, שבבית ראשון לא יכלה הארץ להתקדש אלא מכוח כיבוש בלבד, מדין "כל אשר תדרוך כף רגלכם", אבל קדושת חזקה עדיין לא נתחדש באותה שעה. ועל כן הייתה בהכרח קדושה זו שתלויה בכיבוש צריכה להתבטל עם ביטולו בכיבוש הארץ על ידי השונא. מה שאין כן בבית שני, שנתחדשה אפשרות קדושה מצד עצם החזקה, קדושה זו לא בטלה עם החורבן. כי החורבן לא השפיע אלא על העצמאות הישראלית, אבל לא על עצם החזקה בארץ. וידוע גם שאף לאחר החורבן המשיך להתקיים קיבוץ יהודי גדול בארץ.^{יסט}

בפסקה זו מציע הרב ישראלי לפרש את ההבדל בין הקדושה הראשונה לקדושה השנייה, על פי הירושלמי הדורש מהפסוק "והטיבך", שהקדושה השנייה תהיה טובה יותר מהקדושה הראשונה. בעוד שבקדושה הראשונה היה צריך גם כיבוש וגם קידוש של ערי החומה, קדושה שנייה תהיה טובה יותר מהקדושה הראשונה, ויהיה אפשר להסתפק בקידוש ערי החומה, ולא יהיה צריך כיבוש. וכיון שהקדושה הראשונה תלויה גם בכיבוש, ממילא משעה שהכיבוש התבטל, בטלה גם הקדושה. אבל בקדושה השנייה לא היה שום צורך בכיבוש, וממילא קדושה זו לא תתבטל לעולם. אולם הרב ישראלי דוחה הסבר זה, והוא מסביר את ההבדל בין שתי הקדושות בדרך אחרת:

זו משנה ראשונה. אולם אחר עיון נוסף נראה שהרמב"ם נוקט דווקא

רסט. הכוונה היא למה שנאמר בדברים לה: "והביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה ויטיבך וירבך מאבותיך". מפסוק זה משמע שלשבי הגולה יהיה טוב יותר מלאבותיהם, בימי הבית הראשון.

רסט. ארץ חמדה, ספר א', שער גז.

כדעה שנייה שבירושלמי, שהכתוב "והטיבך" מכוון לעתיד לבוא, ולכיבוש שיהיה אז בהרחבת גבולות, ואילו קדושת עזרא נלמדת מהכתובים שבספר עזרא, ומזה גופא אנו למדים שניתן לקדש גם מבלי שיהא שם כיבוש. ואם כן, שוב חוזרת השאלה של הכסף משנה, למה בטלה קדושה ראשונה עם ביטול הכיבוש, והרי גם שם הייתה חזקה מלבד הכיבוש?

ונראה בטעם הדבר כי רק בעלייה שבימי עזרא, שהייתה הארץ שוממה מבלי יושב כמעט, וכמבואר בגמרא: "רבי יהודה אומר: חמישים ושתיים שנה לא עבר איש ביהודה", היה ניתן לקדושה להיתפס מכוח חזקה, שלא הורישו אדם בבואם להיאחז בארץ מחדש. ולא כן בבית ראשון, שרק על ידי הכיבוש נאחזו בארץ, ועל ידי הורשת הארץ מיושביה הקודמים ניתן להם להחזיק בה. אשר על כן רק מכוח הכיבוש נתקדשה הארץ. ולכן גם עם ביטול הכיבוש נתבטלה הקדושה ודו"ק.

לפי הסבר זה, הרמב"ם מסתמך על דרשה אחרת בירושלמי, ולפיה מה שנאמר בתורה "והטיבך" לא נאמר על קדושה שנייה, אלא על קדושה שלישית. ממילא חוזרת השאלה: מדוע יש הבדל בין הקדושה הראשונה לקדושה השנייה? והרי שתי הקדושות נעשו באותו אופן, על ידי הקדשת ערי חומה! על כך עונה הרב ישראלי שהקדושה הראשונה נעשתה תוך כדי כיבוש וגירוש תושבי הארץ, וממילא כאשר התבטל הכיבוש של עם ישראל, הקדושה בטלה. אבל בקדושה שנייה הארץ לא נלקחה מאיש, מפני שהיא הייתה שוממה, וממילא לא היה כל צורך בכיבוש, וקידוש הארץ נעשה על ידי הקדשת ערי החומה. משום כך הקדושה לא התבטלה כאשר הארץ נכבשה מידי עם ישראל.

שיטת הרב שלמה זלמן אוירבך זצ"ל

הגרש"ז אוירבך מביא, בשם ספר הר המוריה, הסבר דומה¹ להסברו של הרב ישראלי: בימי בית שני שבי הגולה לא כבשו את הארץ מעם אחר, וכיון

ער. ההבדל בין ההסבר של הרב ישראלי להסבר של בעל "הר המוריה" הוא שלפי הרב ישראלי הישארותה של הקדושה תלויה רק במצב שהיה בארץ ישראל בזמן הקידוש שקידש עזרא, שאז הארץ הייתה שוממה ולא נלקחה מאיש, ואילו לפי הר המוריה הישארות הקדושה תלויה גם בכך שהמציאות כיום דומה למציאות שהייתה בימי עזרא. יש להעיר, שאף שהגרש"ז דוחה את

שהמצב בימינו (כלומר בימיו של בעל "הר המוריה") דומה למצב שהיה בימי עזרא, שכן גם בימינו מלכי האומות נותנים לנו רשות לגור בארץ, ולכן הקדושה שעזרא קידש את הארץ נותרה בעינה. על כך מקשה הגרשז"א:

ולעניות דעתי קשה, דאם כן התינח בקרקע שהיא תחת ידי ישראל שפיר אמרינן שגם עכשיו לא נשתנה מכפי שהיה אז בימי עזרא, אבל הרי פסק רבנו [הרמב"ם בהמשך דבריו בהלכה י'] שאף פירות העכו"ם שגדלו בקרקע שקנה בארץ ישראל, אם לקחן ממנו ישראל קודם שתיגמר מלאכתן וגמרון ישראל, חייבין בתרומות ומעשרות מהתורה. ומשמע דמיירי גם באופן שהשלטון ואדוני הארץ הם נוכרים, ואם כן מה טעם לא נאמר דבשעה שהקרקע תחת יד העכו"ם תיבטל מקדושתה משום האי טעמא גופא, דאתי חזקת עכו"ם ומבטל לחזקת ישראל, ויהיו פירותיה כדין פירות חוץ לארץ^{רע"א}?

אי אפשר לומר שקדושה שנייה לא בטלה משום שבזמננו נתנו מלכי האומות רשות לעם ישראל להתגורר בארץ ישראל, כמו שמלך פרס נתן רשות לשבי הגולה לחזור לארץ ישראל, שהרי הרמב"ם פוסק שיש להפריש תרומות ומעשרות גם מפירות שגדלו בקרקע של גוי, ולפי דעת "הר המוריה", הייתה צריכה החזקה של הגוי לדחות את החזקה של היהודי, ולפטור את הפירות מהפרשת תרומות ומעשרות. לפיכך הגרשז"א מציע שני הסברים אחרים. הסברו הראשון דומה להסברו של לרב ישראל:

ולכן נראה לעניות דעתי לבאר קצת דברי רבנו באופן אחר, דבשעה שנכנס יהושע לארץ, הייתה מוחזקת ומיושבת בידי נוכרים. אלא שישראל נלחמו עמהם וקנו אותה על פי ה' בכיבוש, ולכן שפיר אמרינן דכיון דקדושתה הייתה רק מחמת קניין של כיבוש, לכן אתי כיבוש ומבטל כיבוש. מה שאין כן בשעה שעלה עזרא מן הגולה, הייתה אז הארץ שממה, ולא עבר בה איש, כמו שכתוב במסכת שבת (קמ"ב). לכן כשהחזיקו בה ישראל, שפיר

שיטת הר המוריה, אין בדבריו דחייה כנגד שיטתו של הגרש"י, שהרי לפי הגרש"י, משעה שקידש עזרא את הארץ, הקדושה אינה בטלה, גם אם הגויים חוזרים וכובשים את הארץ.
רע"א. מעדני ארץ תרומות פ"א, ה"ה.

נעשו עליה בעלים גמורים באופן שאין עוד שום זכות למי שהוא לבטל את חזקתם, כיון שזכו בה מן הנפקר, ולא הייתה בחזקתם של ישראל שום קיפוח בזכות הזולת, ולפיכך עומדת היא שפיר בקדושתה לעולם.

הגרשז"א ממשיך ומציע הסבר אחר:

ואפשר גם לומר באופן אחר, דהנה לעיל כתב רבנו דארץ ישראל האמורה בכל מקום היינו ארץ שנכבשה בכיבוש רבים, ולא זכר דהוא הדין נמי דמהני שפיר חזקה של רבים (ייתכן דחזקה אינה מועלת כי אם דומיא דקדושת עזרא שהייתה על מקום שכבר נכבש פעם בכיבוש רבים, מה שאין כן בתחילה אין חזקה מועלת כלל, ולפיכך לא זכרו רבנו. וכעין זה כתב כאן הקרית ספר לעניין כיבוש יחיד, שרק בתחילה הוא דלא מהני, מה שאין כן בפעם השנייה שפיר מהני גם כיבוש יחיד, וצריך עיון). ולכן נראה שבאמת אין חזקה מועלת כלל לקדש את הארץ, והקדושה שנייה הייתה רק על ידי קדושת פה... וגם אפשר דמה שקיבלו עליהם באלה ובשבועה לקיים את המצוות התלויות בארץ היינו קדושת פה, ומהני הך קדושה למקומות שהחזיקו בהם, ואולי גם למקומות שלא החזיקו בהם. ונמצא דלעיל מיירי מעיקר הדין באופן שאין צריכים כלל לקדש, אלא שהקדושה באה ממילא, ולכן הצריך דווקא כיבוש רבים משום דרק על ידי זה הוא דחייל עלה שם ארץ ישראל, מה שאין כן בימי עזרא שעדיין היה עליהם עול מלכות, ולא כבשו כי אם החזיקו, לכן הוצרכו לקדש דווקא בפה, וכיון שכן, ממילא הוא דאמרינן שאין הקדושה נפקעת לעולם, אבל לא משום דחזקה עדיף מכיבוש.

ההסבר השני של הגרשז"א הוא, שכאשר מקדשים את הארץ על ידי כיבוש - הקדושה חלה מאליה, אך היא גם מתבטלת אם הארץ נכבשת מידי בני ישראל. לעומת זאת, כאשר אי אפשר לכבוש את הארץ (כפי שהיה בימי עזרא), צריך לעשות פעולה מיוחדת של קידוש (או בקידוש בפה או בקבלה של מצוות התלויות בארץ), אולם קידוש זה אינו מתבטל גם אם הארץ נכבשת.

שיטת הרב ישראל אריאל שליט"א

הרב ישראל אריאל שליט"א, ראש מכון המקדש, המתבסס על שיטתו שגבולות הארץ הן הגבולות שנאמרו לאברהם אבינו בברית בין הבתרים, מציע שיטה השונה מכל השיטות האחרות שהבאנו. לשם הבנת הדברים, נביא הלכה נוספת של הרמב"ם:

ארץ ישראל האמורה בכל מקום היא בארצות שכיבשן מלך ישראל או נביא מדעת רוב ישראל וזהו הנקרא כיבוש רבים. אבל יחיד מישראל או משפחה או שבט, שהלכו וכבשו לעצמן מקום, אפילו מן הארץ שניתנה לאברהם, אינו נקרא ארץ ישראל כדי שינהגו בו כל המצוות. ומפני זה חילק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים אף על פי שלא נכבשה, כדי שלא יהיה כיבוש יחיד כשיעלה כל שבט ושבט ויכבוש חלקו.^{רעב}

הרמב"ם מסביר שיהושע ובית דינו חילקו את הארץ כדי שכל כיבוש שיעשה מאותה שעה ואילך, ואפילו כיבוש של אדם יחיד, לא ייחשב כיבוש יחיד, אלא כיבוש רבים. וכך מסביר הרב אריאל את דברי הרמב"ם:

לאור האמור, מתבררת כוונת הרמב"ם במה שכתב "ומפני זה חילק יהושע ובית דינו כל ארץ ישראל לשבטים, אף על פי שלא נכבשה". כוונת הרמב"ם היא למעמד שהתקיים בשילה... יתרה מזו! בכך מתבארת ההלכה שכיבושו של יחיד בארץ, יש לו דין "כיבוש רבים", ומתברר שהלכה זו מקורה מפי נביא.

כך מצווה ה' את יהושע: "ויאמר ה' אליו: אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאוד לרשתה... רק הפילה לישראל בנחלה כאשר ציוויתך". הווה אומר: הוראה מפורשת נאמרה ליהושע נביא ה', הקובעת כי אין צורך בכיבוש רבים בארץ ישראל כדי שיחולו עליה מצוות התורה, אלא די בחלוקת הנחלות במעמד הרבים, ומאותה שעה כל כיבוש, גם של יחיד ומשפחה כפי שכותב הרמב"ם, תופס כדי שייקרא שם ארץ ישראל על הארץ לעניין מעשרות ולעניין שביעית...

למדנו בכך כי משעת המעמד בשילה, גם כיבושו של יחיד יש לו דין של כיבוש רבים, והכפר או העיר שכבש היחיד בארץ, כגון יאיר בן מנשה, וכגון שבט דן שכבש נחלה חדשה לרגלי החרמון - הרי הארץ שכבשו התקדשה ומתחייבת בכל המצוות התלויות בארץ...

העולה מן האמור, שבכל עת שיימצא בארץ ישראל רוב מעם ישראל, אפילו עלו והתנחלו כיחידים או כבשו כיחידים, מתקיימת בכך "ביאת כולכם", והארץ מתקדשת לעניין מצוות תרומות ומעשרות ושביעית.¹¹⁷

חלוקת הארץ בימי יהושע הסמיכה כל יחיד לכבוש חלק מארץ ישראל, וכיבושו ייחשב ככיבוש רבים. כיון שכך, כל מקום בארץ ישראל שנכבש בשעה שרוב בני ישראל יושבים בארץ ישראל, נחשב כארץ ישראל לכל דבר, אפילו למצוות תרומות, מעשרות ושביעית, שיש שני תנאים לקיומן: קידוש הארץ וביאת כולכם, כפי שנתבאר לעיל.

אם כן, מדוע קידש עזרא את הארץ? הרי לעניין כל המצוות כולן קדושת הארץ עומדת עוד מימי האבות הקדושים, ולאחר שיהושע חילק את הארץ לא צריך לקדש אותה כדי לקיים מצוות אלו. ולעומת זאת המצוות התלויות ב"ביאת כולכם" אינן תלויות בקידוש הארץ בידי עזרא אלא בכך שרוב ישראל ישבו בארץ ישראל! מסביר הרב אריאל:

משעלו עולי בבל התחדשו מיד עם ביאתם המצוות התלויות בקרקע, כגון כלאים, חדש, עומר, שתי הלחם, מתנות עניים וכו'. זאת כבשעת כניסת יהושע ארצה. כן התחדשו המצוות שאינן תלויות בארץ: ערי מקלט, עגלה ערופה, ראשית הגז, שכן מצוות אלו אינן צריכות קידוש מיוחד, והן מתקיימות מכוח קדושת הארץ שמימי האבות.

לא כן באשר למצוות שביעית, מעשרות וחלה, המתקיימות בארץ מכוח ביאת כולכם. מצוות אלו לא התחדשו מן התורה, משום שבימי עזרא עלו מועטים בלבד, ואין זו ביאת כולכם אלא ביאת מקצתן. ממילא לא יכלו לקדש את הארץ לעניין מצוות שביעית, מעשרות (ותרומות) וחלה.

רעג. אוצר ארץ ישראל, כרך ג', עמודים 115-117.

עם זאת, ולמרות היותם ציבור קטן, קידשו את ארץ ישראל בתחום שבין עכו לאשקלון, זאת כדי לעשות זכר לקדושת הארץ... מעתה כיון שאין הקידוש שלהם אלא מדרבנן, דווקא משום כך הקידוש שלהם קבוע "לשעתה ולעתיד לבוא", ואינו מתבטל עם הגלות.¹⁵²

עזרא אמנם קידש את הארץ, אך לקידושו לא היה כל תוקף מדין תורה, שהרי ממה נפשך, הקידוש שלו לא הועיל לקיום מצווה כלשהי מקבוצת המצוות הבאות:

א. המצוות שאינן תלויות בארץ עצמה (כגון ערי מקלט) - החיוב שלהם חל עוד מימי האבות, ומשעה שיש יהודים שמתגוררים בארץ ישראל, יש חיוב לקיימן.

ב. המצוות התלויות רק בקידוש הארץ ולא בביאת כולכם (כגון כלאים) - אינן תלויות בקידוש הארץ על ידי עזרא, אלא בקידוש שנעשה על ידי הושע ובמציאות שבה יהיו יהודים בארץ.

ג. המצוות התלויות בקידוש הארץ וב"ביאת כולכם" (חלה, שביעית ותרומות ומעשרות) - לא הייתה תועלת בקידוש הארץ בידי עזרא, שהרי בימיו לא היה מצב של "ביאת כולכם", וממילא חיוב תרומות ומעשרות ושאר המצוות התלויות ב"ביאת כולכם" לא היה מן התורה.

מכאן הסיק הרב אריאל ששבי הגולה קידשו את הארץ בקדושה שיש לה תוקף רק מדרבנן, כדי לחייב את שבי הגולה בהפרשת תרומות ומעשרות מדרבנן, ודווקא בגלל שקדושה זו חלה רק מדרבנן, היא לא התבטלה גם לאחר כיבוש הארץ בידי הרומאים.

יש להעיר שהסבר זה של הרב אריאל בדברי הרמב"ם דומה לשיטתו של רבי אשתורי הפרחי, בעל ה"כפתור ופרח" ותלמידו של הרא"ש¹⁵³, אלא שהרב אריאל חידש שזו גם שיטתו של הרמב"ם.

רעד. שם, עמוד 152.

ערה. בפרק י'.

הסבר הרב דוד אביטן שליט"א

הרב דוד אביטן, בספר "תנובות שדה" מציע הסבר אחר להבדל שבין קדושה ראשונה לקדושה שנייה:

ונראה דההבדל בין קדושה שנייה לראשונה לדעת הרמב"ם אינו הבדל במהות הקדושה כלל, אלא הבדל בקניינים. דהן אמנם ארץ ישראל מובטחת לאברהם אבינו עליו השלום על ידי הקב"ה, אבל כדי שיתחייבו במצוות התלויות בה, צריך שתהיה קנויה לישראל בקניין, שהרי חיוב תרומה וביכורים ושביעית ודומיהם מן התורה, הוא על בעל השדה דווקא. ועל כן צריך שתהיה קנויה לו בקניין כדי שיהיה בעלים ויתחייב במצוות הארץ. וזהו גדר הקדושה שעוסק בה הרמב"ם כאן, ומחלק בין קדושה ראשונה לשנייה. ולכן גם פתח וכתב "קדושה", ואחר כך סיים "חיוב", כי קדושה זו מהותה חיוב במצוות הארץ. ולכן גם הזכיר תרומה ושביעית דווקא, וכדלהלן.

וסבירא ליה להרמב"ם דכיבוש מדיני הקניינים הוא, אלא שהוא קניין המיוחד למלכים, וזהו הדין בכיבוש, דכוח חזקה שלו לא מועיל אלא כל זמן שהארץ כבושה תחתם מכוח הכיבוש, וכשבטל הכיבוש - בטלה החזקה. וזהו שכתב: "ומשנלקחה ארץ ישראל מהם ובטל הכיבוש וכו' שהרי אינה מארץ ישראל". מה שאין כן קניין חזקה, שם הדין הוא שגם אם נסתלק המחזיק מהשדה לאחר שהחזיק בה לקנותה, אכתי שלו היא מכוח מה שקנאה בחזקה. וכיון שבבית שני ברשות כורש מלך פרס שמשל בארץ ישראל ובכל העולם עלה עזרא, והחזיק בארץ שנתרצה כורש לתת ליהודים, והחזיק בה על מנת לקנותה, לכן שפיר משגלו ממנה, עדיין הארץ מוחזקת, אפילו אם יצויר שאחר כך לא יהיה בה אפילו ישראל אחד כלל. וזהו המעלה של הקניין הזה של עזרא על פני קניין הכיבוש דיהושע. י"ט

יש לחלק בין קניין הארץ בימי יהושע לקניין הארץ בימי עזרא. כאשר בני ישראל כבשו את הארץ בימי יהושע בן נון, הייתה חזקה, אלא שחזקה זו

הייתה חזקה מיוחדת, שמלך קונה בה ארץ של אדם אחר. משום כך, כאשר בטלה המלוכה - בטלה החזקה. אולם כאשר קונים את הארץ בחזקה רגילה, אי אפשר להפקיע את החזקה בשום מצב, משום שהקניין עדיין חל, וממילא הקדושה שהתלוותה אליו עודנה חלה.

מדוע לא קידשו את הארץ לפני בואו של עזרא?

אחת השאלות ששאלנו בפתחת המאמר היא מדוע שבי הציון הראשונים, בימי זרובבל, לא קידשו את הארץ? מדוע הם המתינו בדבר עד לבואו של עזרא? ניתן אולי להסביר זאת על פי דבריו של המשך חכמה:

אבל פסח לא היו עושין רק הבאים מהגולה, וכל כמה דלא סליק עזרא לא חשיב. לכן כיון שלא היה יסוד המעלה, עדיין לא היו חשובים כציבור. ואף דאמרו דלעניין טומאה הלון אחר רוב הנכנסין בעזרה, זה השתא דסליק כולהו. אבל קודם, בלא סילוק בימי עזרא, ולא נתקדשה הארץ - דקדושת הארץ לא קדשה לעתיד לבוא, ובטלה בכיבוש הארץ בימי נבוכדנצר - תו השבים מהגולה נגד כל קהל הגולה היו כיחידים, ולא בא פסח בטומאה.^{רע"ז}

לפני שעזרא עלה מבבל, קיבוץ שבי הגולה לא היה נחשב כ"ציבור", אלא כיחידים רבים שנאספו. משום כך לא הקריבו אז את הפסח בטומאה, על אף שהדין הוא שמותר להקריב קרבן פסח כשהציבור טמאים. רק לאחר עליית עזרא נחשבו שבי הגולה כציבור. ייתכן אפוא שזו גם הסיבה לכך שעד שעזרא עלה, לא קידשו את ארץ ישראל.

אפשר גם לומר שהרמב"ם אינו מתכוון לומר שעזרא הוא שקידש בפועל את הארץ בקדושה השנייה, שכן באמת שבי הגולה הם שקידשו את הארץ עוד לפני בואו של עזרא, אלא שהרמב"ם תולה את ההקדשה בעזרא. כך עולה ממה שכתב בספר זבחי אפרים:

אבל בית המקדש על כורחך קידשוהו תיכף כשבנו את המזבח והתחילו להקריב עליו קרבנות... רע"ח

רע"ז. במדבר ט.ב.

רע"ח. זבחים סב.א.

ובהמשך דבריו הוא מוכיח שגם כשתולים מעשה כלשהו בעזרא, אין הדבר מוכרח שדווקא עזרא עשה זאת, אלא אפשר שהכוונה היא לשבי הגולה:

והנה לקמן... הוזה סלקא דעתך דהא דתנן: "אמר רבי אליעזר: כשהיו בונים בהיכל היו עושים קלעים להיכל, קלעים לעזרה, אלא שבהיכל בונין מבחוץ ובעזרה מבפנים, דסבירא ליה קדושה ראשונה לא קידשה לעתיד לבוא", ופירש רש"י לקמן שם "בימי עזרא" ... על כורחך צריך לומר בימי עזרא לאו דווקא, דעזרא לא קידש כלל בית המקדש. תדע דעל כורחך לא איירי רבי אליעזר בימי עזרא, דהרי כשעלה עזרא כבר היה נגמר בניין בית המקדש לגמרי.

נמצא שאף שרש"י כתב שמעשה מסוים נעשה בידי עזרא, כעשיית הקלעים להיכל, לא הייתה כוונתו בהכרח שעזרא הוא שעשה אותו, שהרי עזרא עלה לארץ ישראל לאחר שהסתיים כבר בניין בית המקדש. אלא הכוונה היא שהדברים נעשו בתקופתו של עזרא, לפני שהוא עלה לארץ ישראל. כך אפשר לומר גם לגבי קידוש הארץ, שהכוונה היא שהדברים נעשו בימיו של עזרא, ולא דווקא על ידו.

לסיכום

- א.** הרמב"ם מחלק בין קידוש הארץ בידי יהושע שנעשה בכיבוש, והתבטל לאחר שבני ישראל גלו מהארץ ואשור ובבל כבשו אותה, לבין קידוש הארץ בידי עזרא, שלא נעשה בכיבוש אלא בחזקה, ולכן הוא נשאר בתוקפו לעולם.
- ב.** נחלקו רבותינו לגבי אופן קידוש הארץ בידי עזרא. יש אומרים שהוא קידש את הארץ בפה, יש אומרים שההקדשה נעשתה על ידי אכילת פירות הארץ, יש אומרים שההקדשה נעשתה על ידי קידוש ערי חומה, ויש האומרים שכל הקדושה לא הייתה אלא מדרבנן.
- ג.** נשאלה שאלה: מדוע לא קידשו שבי הגולה את הארץ מיד, ורק עזרא קידש את הארץ כשעלה לארץ ישראל, שש שנים לאחר בניין בית

המקדש? האחרונים הציעו שתי תשובות לשאלה זו: או מפני שלפני שעזרא עלה שבי הגולה לא נחשבו ציבור, או שבאמת שבי הגולה אכן קידשו את הארץ מיד, אלא שהפעולה נקראה על שמו של עזרא, מכיון שהיא נעשתה בימיו.